

VAIKO TEMPERAMENTO IR MOTINOS ELGESIO SU VAIKU STRATEGIJŲ REIKŠMĖ KETURMEČIŲ GEBĖJIMAMS ATIDĖTI MALONUMĄ

Rima Breidokienė

Doktorantė
Bendrosios psichologijos katedra
Psichologinių inovacijų ir eksperimentinių tyrimų mokymo centras
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 76 05
El. paštas: r.breidokiene@gmail.com

Roma Jusienė

Socialinių mokslų daktarė docentė
Bendrosios psichologijos katedra
Psichologinių inovacijų ir eksperimentinių tyrimų mokymo centras
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 268 72 54
El. paštas: roma.jusiene@fsf.vu.lt

Gebėjimai atidėti malonumą, besiformuojantys ankstyvoje vaikystėje, vaidina reikšmingą vaidmenį tolesnėje vaiko pažintinėje, socialinėje ir psichologinėje raidoje, todėl svarbu tyrinėti veiksnius, galinčius paaiškinti sėkmingą šių gebėjimų raidą. Pasitelkę ketverius metus vykdomo tęstinio tyrimo duomenis, šiame tyrime siekėme atskleisti vaiko temperamento bruožų, motinos patirto streso ir jos taikomų strategijų vaiko neigiamų emocijų atžvilgiu reikšmę ketverių metų vaikų gebėjimams atidėti malonumą. Tyrimo dalyviai yra 142 vaikai (71 berniukas ir 71 mergaitė). Vaikų malonumo atidėjimo gebėjimai buvo vertinti laboratorinėmis sąlygomis naudojant „Skanėsto atidėjimo“ ir „Dovanos įvyniojimo“ užduotis. Empirinė medžiaga apie biologinius ir psichosocialinius veiksnius rinkta: antrą–trečią dieną po gimdymo, trys mėnesiai, aštuoniolika mėnesių, dveji ir treji metai po gimdymo apklausiant vaikų motinas. Tyrimo rezultatai rodo, kad vaikai, kurių motinos patyrė mažiau neigiamų išgyvenimų antraisiais ir trečiaisiais vaiko gyvenimo metais, būdami ketverių metų, demonstravo geresnius gebėjimus atidėti malonumą, o tai rodo motinos emocinės sveikatos svarbą vaiko savireguliacijos raidai. Optimalius vaikų gebėjimus atidėti malonumą, vertintus „Dovanos įvyniojimo“ užduotimi, prognozavo motinos stresinių įvykių nepatyrimas dvejus metus po gimdymo, o optimalius vaikų gebėjimus atidėti skanėstą – mažesnis motinos distresas praėjus dvejiems metams po gimdymo ir labiau išreikštos motinos neparemiančios strategijos. Tačiau motinos neparemiančios strategijos su didesniais gebėjimais atidėti skanėstą siejasi tik vaikų, kurių stipriau išreikštas neigiamas emocingumas ir ekstraversija, grupėse, o tai rodo, kad net ir neparemiančios strategijos gali būti veiksmingos tam tikrais temperamento bruožais pasižymintiems vaikams.

Pagrindiniai žodžiai: malonumo atidėjimas, savireguliacija, temperamentas, motinos elgesio su vaiku strategijos, ikimokyklinis amžius.

Savireguliacija yra labai svarbi vaiko emociniam ir elgesio prisitaikymui (Rothbart, Ahadi, & Evans, 2000). Vieni iš svarbių savireguliacijos gebėjimų yra gebėjimai atidėti malonumą (arba tiesiog atidėti). Malonumo atidėjimas – tai vaiko gebėjimas palaukti, susivaldyti, pavyzdžiui, išlaukti apdovanojimo užuot gavus neatidėliotina,

bet mažesnę apdovanojimą tuoj pat (Wilson, Lengua, Tininenko, Taylor, & Trancik, 2009). Tai gana sudėtingas procesas, kuris apima pasipriešinimą pagundai ir gebėjimą reguliuoti impulsyvų elgesį dažniausiai siekiant ilgalaikių tikslų (Jong-Hay, 2000).

Malonumo atidėjimo paradigmai priiskiriamos įvairios užduotys, kurias atlie-

kančiam vaikui reikia sulaukti tam tikro paskatinimo, malonumo, apdovanojimo (pvz., dovanos ar skanėsto). Šios struktūruotos malonumo atidėjimo užduotys laboratorinėmis sąlygomis yra plačiai naudojamos savireguliacijai matuoti (Wilson et al., 2009). Malonumo atidėjimo paradigmos pradininkas yra Mischel ir kiti (Mischel, Ebbesen, & Zeiss, 1972; Mischel, Shoda, & Rodriguez, 1989). Mischel daugiau nei prieš keturis dešimtmečius sukūrė vadinajamą „zefyro testą“. Atliekančiam šį testą ikimokyklinio amžiaus vaikui pateikiama kas nors patrauklaus, sakysime, skanėstas. Vėliau vaikas susiduria su dilema: palaukti, kol grįš eksperimentatorius ir gauti du trokštamus skanėstus, arba paskambinti varpeliu ir gauti tik vieną skanėstą, bet tuoj pat (Mischel, DeSmet, & Kross, 2006). Malonumo atidėjimo užduotys buvo sukurtos norint geriau suprasti normalius, su amžiumi susijusius savireguliacijos raidos pokyčius (Duckworth & Kern, 2011).

Daugybė tyrimų parodė, kad gebėjimai atidėti yra reikšmingai susiję su vaiko prisitaikymu ir psichikos sveikata. Gebantys atidėti malonumą vaikai geriau slopina netinkamus impulsus ir atlieka į tikslą nukreiptas veiklas, pasižymi didesne socialine kompetencija, turi mažiau elgesio problemų (Mischel et al., 1989; Kirby, Petry, & Bickel, 1999; Rodriguez, Shoda, Mischel, & Wright, 1995), pasižymi geresniais akademineis laimėjimais (Evans & Rosenbaum, 2008; Mischel et al., 1989). Taigi, gebėjimas atidėti malonumą, įvertintas ikimokykliniame amžiuje, turi svarbias prognostines implikacijas vėlesnei kognityviai ir socialinei raidai, taip pat psichikos sveikatai, todėl labai svarbu tyrinėti veiksnius, paaiškinančius gebėjimų atidėti malonumą raidą ir jos individualius skirtumus.

Gebėjimai atidėti malonumą vystosi ankstyvoje vaikystėje – reikšmingame kontekste, kuriame kartu su pažintine raida, didėjančia autonomija, savęs diferenciacija ir besivystančiais gebėjimais stebėti savo elgesį, atsiranda ir gebėjimai paklusti suaugusiųjų reikalavimams, palaukti ir atidėti betarpiškų poreikių patenkinimą. Dvimečiai jau geba atidėti malonumą, ypač tuomet, kai laukdami aktyviai naudojami objekto pakaitalu (Grolnick, Bridges, & Connell, 1996). Geresni gebėjimai atidėti malonumą išryškėja nuo 36–48 mėnesių (Kopp, 1982). Taigi, ankstyvoje vaikystėje vyksta gebėjimų atidėti pažanga. Nepaisant to, vieniems vaikams geriau sekasi atidėti malonumą nei kitiems.

Kas sukelia individualius malonumo atidėjimo skirtumus? Literatūros analizė rodo, kad su malonumo atidėjimu yra susijusios asmeninės charakteristikos ir socializacijos veiksniai. Temperamento teorijos atstovai malonumo atidėjimą priskiria prie vieno iš valingos kontrolės aspektų. Valinga kontrolė yra temperamento sudedamoji, nusakanti savireguliaciją ir apibūdinanti vaiko gebėjimą nuslopinti dominuojantį atsaką ir demonstruoti alternatyvų atsaką (Rothbart & Bates, 2006; Kochanska, Murray, & Harlan, 2000). Kitos dvi temperamento savybės – neigiamas emocingumas ir ekstraversija – atspindi reaktyvius temperamento aspektus ir sudaro pagrindą savireguliacijai reikštis (Rothbart & Bates, 2006). Tyrimai rodo, kad didesniu neigiamu emocingumu pasižymintiems vaikams yra sunkiau išlaukti apdovanojimo (Kochanska et al., 2000; Lengua, 2002). Jiems sunkiau moduluoti intensyvias emocijas, nei mažiau stiprias, tad vaikų polinkis į reaktyvumą ir emocingumą trukdo vystytis efektyviems įveikos

mechanizmams ir juos panaudoti (Lawson & Ruff, 2004). Tiesa, ne visais tyrimais aptiktas vaiko gebėjimo atidėti malonumą ir jo neigiamo emociingumo ryšys (pvz., John-Hay, 2000). Tarp tėvystės elgesio ir vaiko temperamento bruožų yra nuolatinė sąveika. Neigiamas vaikų emociingumas gali atsiliepti pačių tėvų taikomoms vaiko elgesio reguliacijos strategijoms. Viename tyrimų motinos, kurios įvertino savo vaikus kaip labiau linkusius į neigiamą emociingumą, juos daugiau kontroliavo per malonumo atidėjimo užduotį (Braungart-Rieker, Garwood, & Stifter, 1997). Mažiau tyrinėtos ekstraversijos bruožo sąsajos su gebėjimais atidėti malonumą. Kadangi ekstraversijos bruožas apima ir vaiko impulsyvumą (Rothbart, Ahadi, Hershey, & Fisher, 2001), galime kelti prielaidą, kad labiau išreikštas ekstraversijos bruožas yra susijęs su mažesniais gebėjimais malonumą atidėti.

Socializacijos veiksniai taip pat formuoja savireguliacijos raidą. Tyrimai rodo, kad priešiška, nenuosekli tėvystė, labiau kontroliuojantis ir baudžiantis tėvų elgesys gali sukliudyti vaikui efektyviai reguliuoti savo impulsyvų elgesį bei emocijas ir frustracijas (Rodriguez et al., 1995; Silverman & Ippolita, 1995). Savireguliacijos gebėjimų vaikai įgyja socialinės aplinkos kontekste (Gottman, Katz, & Hooven, 1997) vykstant nuolatinei emocinei sąveikai tarp vaikų ir tėvų, tad tėvų reakcijos vaikų neigiamų emocijų atžvilgiu gali paskatinti arba apsunkinti vaiko savireguliacijos raidą. Tyrimai rodo, kad su geresne vaikų savireguliacija yra susijusios labiau išreikštos paremiančios motinos reakcijos (pvz., vaiko skatinimas išreikšti emocijas) ir mažiau išreikštos neparemiančios reakcijos (pvz., vaiko baudymas arba jo emocijų sumenkinimas) (Spinrad et al., 2007).

Tėvų emocinė būseną taip pat yra svarbus savireguliacijos veiksnys. Tėvai, susiduriantys su neigiamais gyvenimo įvykiais ir stresoriais, gali būti labiau linkę į nerimą, depresijos ir priešiško išgyvenimą (pvz., Gallo & Matthews, 1999), o tai savo ruožtu gali sumažinti jų tėvystės jautrumą (Conger & Donellan, 2007). Tyrimai rodo, kad motinos depresijos ir streso patyrimas gali apsunkinti motinos ir vaiko interakciją (Du Rocher Schudlich & Cummings, 2007), lemti jos mažesnę įsitraukimą ir reagavimą (Lanzi, Bert, & Jacobs, 2009) ir mažiau jautrią priežiūrą (Lyons-Ruth, Zoll, Connell, Grunebaum, & Botein, 1990). Be to, vaikai gali mėgdžioti disfunkcines motinų, patiriančių emocinių distresą, strategijas (Silk, Shar, Forbes, Lane, & Kovacs, 2006). Taigi, galime manyti, kad motinos emocinė būseną atsiliepia jos tėvystės gebėjimams, o šie savo ruožtu veikia vaiko savireguliaciją.

Nemažai malonumo atidėjimo gebėjimus analizuojančių tyrimų yra skerspjuvio tipo ir netyrinėja ilgalaikių ryšių tarp tėvų (dažniausiai mamos) elgesio ir vaiko gebėjimų atidėti. Be to, dauguma tyrimų pabrėžia tik temperamento arba tik aplinkos veiksnių reikšmę, tačiau nenagrinėja abiejų veiksnių ir jų sąveikos reikšmės savireguliacijos raidai. Be to, šiame tyrime siekiama tyrinėti veiksnius, paaiškinančius individualius malonumo atidėjimo skirtumus normalios raidos vaikų imtyje, kuri nepasižymi dideliais rizikos veiksniais. Dauguma šiuolaikinių tyrimų orientuojasi į problemines imtis, sakysime, mažas pajamas gaunančias šeimas (pvz., LiGrining, 2007; Lengua et al., 2008) arba neišnešiotus kūdikius (pvz., Poehimann et al., 2010).

Taigi, pagrindinis šio tyrimo tikslas yra išaiškinti, kaip su ketverių metų vaikų

gebėjimais atidėti malonumą siejasi vaikų temperamento bruožai, motinos stresiškumas ir jos taikomos strategijos vaiko neigiamų emocijų atžvilgiu. Atsižvelgdami į nuolatinę vaiko temperamento ir tėvų elgesio sąveiką, taip pat siekėme patikrinti, ar vaikų gebėjimų atidėti malonumą ir motinos taikomų strategijų sąsajos skiriasi priklausomai nuo vaiko neigiamo emocingumo ir ekstraversijos išreikštumo. Ketverių metų amžius pasirinktas atsižvelgiant į tyrimo duomenis, rodančius, jog tame amžiuje savireguliacijos gebėjimai stabilizuojasi (Murphy, Eisenberg, Fabes, Shepard & Guthrie, 1999). Keliame prielaidą, kad geresni ketverių metų vaikų malonumo atidėjimo gebėjimai yra susiję su mažesniu vaiko neigiamu emocingumu, mažesne ekstraversija, mažesniu motinos stresiškumu jos taikomomis paremiančiomis strategijomis vaiko neigiamų emocijų atžvilgiu. Taip pat atsižvelgiame į motinos išsilavinimo lygį, nes tyrimai rodo, kad vaikai iš šeimų, kurių prastesnės socioekonominės sąlygos, pasižymi mažesniais savireguliacijos gebėjimais (Zalewski et al., 2012), taip pat mažiau optimaliomis tėvystės praktikomis ir didesniu stresiškumu (Bradley & Corwyn, 2002).

Metodika

Tyrimo dalyviai

Šiame straipsnyje yra analizuojami duomenys apie 142 vaikus (71 mergaitę ir 71 berniuką), kurie dalyvauja tęstinėje vaikų ankstyvosios savireguliacijos raidos studijoje, pradėtoje 2009 metais, ir kurie 2013 metais atvyko į vaikų savireguliacijos ir pažintinių įgūdžių testavimą. Visi šie vaikai gimė Kauno medicinos universiteto (dabar

Lietuvos sveikatos mokslų universiteto, LSMU) klinikose 2009 metų gegužę–rugšėnį išnešioti (≥ 37 gestacinės savaitės) ir be rimtų sveikatos sutrikimų.

Vidutinis tyrime dalyvaujančių motinų amžius vaiko gimimo metu yra 29,83 metų ($SD = 4,86$). Dauguma tyrime dalyvaujančių motinų turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą (66,9 proc.), vidurinį ir žemesnį išsilavinimą turi 16,5 proc., o aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą – taip pat 16,5 proc. Beveik pusė motinų vyrų arba partnerių turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą (49,6 proc.), 27 proc. turi vidurinį ir žemesnį išsilavinimą, o 23,4 proc. – aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą. Dauguma tyrime dalyvaujančių šeimų gyvena registruotoje santuokoje (92,3 proc.). 53,2 proc. tyrime dalyvaujančių vaikų yra pirmagimiai.

Tyrimo eiga

Empirinė medžiaga buvo renkama šešiais tyrimo etapais: antrą–trečią dieną po gimimo, praėjus trims mėnesiams, aštuoniolikai mėnesių, dvejiems, trejiems ir ketveriems metams po gimimo. Pirmame tyrimo etape (antrą–trečią dieną po gimdymo) LSMU klinikose pagimdžiusioms moterims buvo pateiktas klausimynų paketas. Kituose tyrimo etapuose, išskyrus paskutinį, klausimynai moterims buvo siunčiami paprastu arba elektroniniu paštu (pageidaujama būda nurodydavo pati mama). Į paskutinį tyrimo etapą, kuris buvo vykdomas vaikams sulaukus ketverių metų, tėvai buvo kviečiami atvykti su vaikais jų savireguliacijos ir pažintiniams įgūdžiams testuoti.

Tiriamųjų skaičius šešiuose tyrimo etapuose varijavo nuo 109 iki 142. 46,8 proc. vaikų dalyvavo visuose šešiuose tyrimo etapuose. Šių vaikų motinos amžius

($t = 0,87$, $p = 0,388$), vaikų lytis ($\chi^2 = 1,19$, $p = 0,275$), motinos vyro ar partnerio išsilavinimas ($\chi^2 = 0,27$, $p = 0,874$), šeimos padėtis ($\chi^2 = 0,01$, $p = 0,925$), gyvenamoji vieta ($\chi^2 = 0,25$, $p = 0,621$) nesiskiria nuo likusios imties (vaikų, dalyvavusių nuo dviejų iki penkių tyrimo etapų), tačiau skiriasi motinos išsilavinimas ($\chi^2 = 6,60$, $p = 0,037$). 76,9 proc. motinų, kurios dalyvavo visuose tyrimo etapuose, turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą. Taigi, galima sakyti, kad aukštesnį išsilavinimą turinčios motinos buvo labiau motyvuotos dalyvauti visuose tęstinio tyrimo etapuose.

Kintamieji ir jų įvertinimo būdai

Vaiko temperamento savybės – neigiamas emociingumas, ekstraversija ir valinga kontrolė – buvo vertinti naudojant *Vaiko elgesio klausimyno trumpąją formą* (*Children's Behavior Questionnaire Short Form*, Rothbart, Ahadi & Hershey, 1994; Rothbart et al., 2001), kai vaikams buvo treji metai. Klausimynas apima 94 teiginius, atspindinčius 3–7 metų vaiko elgesį skirtinguose kontekstuose (pvz., „Supyksta, kai jam / jai liepiama eiti miegoti“ arba „Kai užsiima kokia nors veikla, sunkiai išlaiko dėmesį“).

Atlikę tiriamąją faktorių analizę, nustatėme, kad optimalus Vaiko elgesio klausimyno faktorių skaičius yra trys. Šie trys faktoriai, kurių tikrinė reikšmė yra 2,05, paaiškina 51,65 proc. dispersijos. Po pasukimo gauti subskalių faktorių svoriai atitinka autorių išskirtus faktorius. Mūsų tyrimo duomenimis, visų trijų skalių vidinis suderintumas yra geras: Ekstraversijos skalės Cronbacho alpha 0,87, Neigiamo emociingumo skalės Cronbacho alpha 0,80 ir Valingos kontrolės skalės Cronbacho alpha 0,70.

Motinos elgesio su vaiku strategijos buvo įvertintos naudojant *Tėvų strategijų vaikų neigiamų emocijų atžvilgiu klausimyną* (*Coping with Children's Negative Emotions Scale*; CCNES, Fabes, Eisenberg, & Bernzweig, 1990), kai vaikams buvo treji metai. Klausimyne pateikiama dvylika hipotetinių situacijų (pvz., „Jei Jūsų vaikas pravirktų pametęs vertingą daiktą“) su galimomis tėvų reakcijomis, kurias tėvai įvertino nuo 1 („visiškai netinka“) iki 7 („visiškai tinka“). Klausimynas apima šešias subskales. Remiantis kitais tyrimais, yra skaičiuojami du išvestiniai faktorių įverčiai: paremiančios motinos strategijos (mėginimas spręsti problemą, mėginimas keisti emocijas, emocijų raiškos skatindimas) ir neparemiančios motinos strategijos (susikrimtymas, situacijos sumenkinimas ir baudymas).

Atlikę tiriamąją faktorių analizę nustatėme, kad optimalus klausimyno faktorių skaičius yra du. Šie du faktoriai paaiškina 60,89 proc. dispersijos. Po pasukimo gauti subskalių faktorių svoriai atitinka autorių išskirtas skales. Šių skalių vidinis suderintumas yra geras: Paremiančių motinos strategijų skalės Cronbacho alpha yra 0,87, o Neparemiančių motinos strategijų Cronbacho alpha – 0,88. Visų klausimyno subskalių vidinis suderintumas svyruoja nuo 0,61 iki 0,88.

Motinos patirtas stresas šiame tyrime vertintas dviem kintamaisiais: *neigiamų emocijų (distreso) patyrimas nėštumo metu, trys mėnesiai ir dveji metai po gimdymo bei stresinių įvykių patyrimas nėštumo metu, trys mėnesiai, aštuoniolika mėnesių, dveji ir treji metai po gimdymo*. 5 balų skale (nuo 1 – beveik kiekvieną dieną iki 5 –

retai arba niekada) moterų buvo prašoma įvertinti, kaip dažnai vertinamu laikotarpiu jos jautė: 1) liūdesį, prislėgtumą; 2) irzlumą, blogą nuotaiką; 3) nervinę įtampą, susirūpinimą. Skaičiuojamas suminis neigiamų emocijų patyrimo įvertis. Šios, trečios, teiginių skalės (motinos distreso) vidinis suderintumas trimis vertinamais laikotarpiais (antrą–trečią dieną po gimdymo, trys mėnesiai, dvylika mėnesių ir dveji metai po gimdymo) yra labai geras: Cronbacho alpha atitinkamai 0,84, 0,80 ir 0,91.

Motinos *stresinių įvykių patyrimas* buvo įvertintas prašant motinų atsakyti, ar per pastarąjį laikotarpį (jis priklauso nuo tyrimo etapo) jos patyrė stresų, nelaimingų atsitikimų, sukrėtimų (0 – nepatyrė, 1 – patyrė).

Malonumo atidėjimui įvertinti buvo naudojamos dvi užduotys, atliekamos laboratorinėmis sąlygomis: „Skanėsto atidėjimas“ ir „Dovanos įvyniojimas“. Vaikus testuoti pritaikytose patalpose vertino keturios apmokytos tyrėjos, turinčios ne mažesnę kaip psichologo bakalauro išsilavinimą. Vaiko užduočių atlikimas buvo filmuojamas, vėliau buvo koduojama vaizdo medžiaga. Vaikų malonumo atidėjimo užduočių įverčiai nesiskiria pagal tai, su koku tyrėju vaikas atliko šias užduotis (atitinkamai $\chi^2(3) = 6,64$, $p = 0,089$; $\chi^2(3) = 1,44$, $p = 0,696$).

Skanėsto atidėjimas. Užduotis yra adaptuota pagal Kochanska, Murray, Jacques, Koenig, ir Vandegest (1996), Kochanska ir kiti (2000). Jos paskirtis – įvertinti vaiko gebėjimą atidėti malonumą, kiek vaikas gali išlaukti skanėsto. Tyrėjas sėdi su vaiku už staliuko. Prieš vaiką padedama kortelė, ant kurios tyrėjas padeda saldainį guminuką (arba saldų kukurūzą). Tyrėjas

pasako vaikui, kad jis galės suvalgyti šį guminuką, bet tik tuomet, kai išgirs tyrėją skambinant varpeliu. Atliekamas mokomasis bandymas, paskui – šeši bandymai, kai laukimo trukmė skirtinga (20 s, 30 s, 0 s, 40 s, 0 s, 60 s). Laukiant tyrėjas prašo vaiko uždėti ir laikyti rankas ant kortelės su nupieštomis vaikiškomis rankytėmis. Kiekvienam epizodui priskiriamas kodas nuo 1 – *suvalgė skanėstą* iki 7 – *išlaukė signalo ir tik tada suvalgė skanėstą* – tai priklauso nuo vaiko elgesio. Papildomi balai buvo skiriami už rankų laikymą ant kortelės: 0 – *visai nelaikė*; 1 – *laikė mažiau nei 50 proc. laiko*; 2 – *laikė 50–90 proc. laiko*; 3 – *laikė 90–100 proc. laiko*. Bendras užduoties balas – tai vaikui priskirtų balų per visus 5 epizodus (išskyrus 0 s trukmės epizodą) vidurkis. Didėnis įvertis reiškia geresnį vaiko gebėjimą išlaukti. 12,14 proc. atsitiktinai parinktų atvejų kodavo du nepriklausomi koduotojai. Vertintojų sutariamumas yra geras: intraklasinė koreliacija (ICC) atidėjimo kodui yra lygi 0,87, o rankų ant kortelių laikymui – 1,00.

Dovanos įvyniojimas. Ši užduotis paimita iš Kochanska ir kiti (1996). Valingos kontrolės įvertinimo baterijos. Užduoties paskirtis – įvertinti vaiko malonumo atidėjimą, kiek vaikas gali išlaukti dovanos taip, kaip jam liepia tyrėjas. Tyrėjas pasako vaikui, kad nori jam įteikti dovaną, bet prieš tai ji turi būti įvyniota. Kadangi dovana turi būti staigmena, tyrėjas prašo vaiko nežiūrėti į jį, kol jis vynios dovaną vaikui už nugaros. Po 1 min vaikas gauna įvyniotą dovaną. Bendras šios užduoties balas apima tris įverčius: 1) žvilgčiojimo kodas (vaiko dairymosi per petį ir atsikusimo laipsnis): nuo 1 – *vaikas pasisuka kūnu pasižiūrėti ir niekada neatsisuka atgal* iki 5 – *niekada*

neatsisuka ir nežvilgčioja); 2) latentinis dairymosi per petį laikas (gali svyruoti nuo 0 iki 60 s); 3) latentinis atsukimo laikas (gali svyruoti nuo 0 iki 60 s). Žvilgčiojimo kodas, žvilgčiojimo latentinis laikas ir atsukimo latentinis laikas tarpusavyje reikšmingai koreliuoja (vidutinė koreliacija $r_s = 0,52$), todėl šie kintamieji buvo standartizuoti ir suvidurkinti. Didesnis įvertis reiškė, kad vaikas buvo labiau linkęs išlaukti nežvilgčiodamas į vyniojamą dovaną. 12,14 proc. atsitiktinai parinktų atvejų kodavo du nepriklausomi koduotojai. Vertintojų sutariamumas yra geras: žvilgčiojimo kodo Coheno kappa yra 0,82, o žvilgčiojimo ir atsukimo latentinio laiko ICC yra lygi 1,00.

„Skanėsto atidėjimo“ ir „Dovanos įvyniojimo“ užduočių įverčiai reikšmingai susiję tarpusavyje ($r_s = 0,22$, $p < 0,05$). Šių dviejų užduočių įverčiai buvo transformuoti pagal Coheno ir kitų formulę (Cohen, Cohen, West, & Aiken, 2003, cituojama pagal Dennis, Brotman, Huang, & Gouley, 2007): $N = 100$ (I – galimas minimalus balas) / (galimas maksimalus balas – galimas minimalus balas), čia N – naujai transformotas įvertis, o I – senas įvertis. Ši transformacija leidžia gauti originalią išsibarstymo formą, tačiau kartu leidžia tyrinėti prasmingus sklaidos skirtumus. Paskui šių dviejų užduočių įverčiai buvo suvidurkinti. Gautas didesnis įvertis reiškia geresnius vaiko gebėjimus atidėti malonumą.

Duomenų apdorojimo būdai

Duomenims analizuoti buvo pasirinkti aprašomosios statistikos metodai, atlikta koreliacinė analizė (naudojant Spearmano koreliacijos koeficientus), dviems grupėms lyginti buvo taikytas Manno ir Whitney ir χ^2 kriterijai, trims ir daugiau grupių palyginti –

Kruskalo ir Walliso ir χ^2 kriterijai. Siekdami nustatyti, kurie veiksniai prognozuoja dichotominį gebėjimų atidėti malonumą įvertį (optimalų arba mažesni nei optimalų), taikėme binarinę logistinę regresiją. Pagal medianos įvertį vaikai „Skanėsto atidėjimo“ ir „Dovanos įvyniojimo“ užduotyse buvo suskirstyti į dvi grupes: tuos, kurių optimalus savireguliacijos lygis, ir tuos, kurių žemesnis nei optimalus savireguliacijos lygis. Remiantis medianos įverčiu pagal temperamento bruožą tyrimo dalyviai taip pat buvo suskirstyti į grupes: tuos, kurių mažiau ir labiau išreikštas neigiamas emociingumas, ir tuos, kurių mažiau ir labiau išreikšta ekstraversija.

Rezultatai

Rezultatai rodo, kad vaikų gebėjimai atidėti malonumą, įvertinti „Skanėsto atidėjimo“ užduotimi, priklauso nuo motinos išsilavinimo ($\chi^2(2) = 8,80$, $p = 0,012$): aukštąjį universitetinį išsilavinimą turinčių motinų vaikai geriau atliko šią užduotį. Gebėjimai atidėti, vertinti „Dovanos įvyniojimo“ užduotimi, pagal motinos išsilavinimą nesisiskiria ($\chi^2(2) = 0,31$, $p = 0,881$). Kaip matome iš 1-os lentelės, vaiko temperamento bruožai – neigiamas emociingumas, valinga kontrolė ir ekstraversija – nėra susiję su vaikų gebėjimais atidėti malonumą.

1-oje lentelėje pateikti duomenys taip pat rodo, kad bendri motinos paremiančių ir neparemiančių strategijų įverčiai nėra reikšmingai susiję su gebėjimais atidėti malonumą. Analizuojant specifinių motinos taikomų strategijų ir vaiko gebėjimų atidėti malonumą sąsajas (2-a lentelė), aptiktas neigiamas ryšys tarp motinos *mėginimo spręsti problemą* ir vaiko atidėjimo per „Dovanos įvyniojimo“ užduotį bei bendrų gebėjimų

1 lentelė. Koreliacijos tarp tyrimo kintamųjų

Kintamieji	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Vaiko „Dovanos įvyniojimas“	1,00										
2. Vaiko „Skanėsto atidėjimas“	0,22 *	1,00									
3. Vaiko gebėjimai atidėti malonumą	0,78**	0,73**	1,00								
4. Vaiko ekstraversija	-0,06	-0,09	-0,09	1,00							
5. Vaiko neigiamas emociingumas	-0,11	-0,10	-0,05	-0,19	1,00						
6. Vaiko valinga kontrolė	0,09	-0,06	0,04	-0,34**	-0,11	1,00					
7. Motinos distresas nėštumo metu	-0,10	-0,06	-0,09	0,20*	-0,17	-0,12	1,00				
8. Motinos distresas (vaikui trys mėnesiai)	-0,05	0,04	-0,08	0,03	-0,16	-0,14	0,37**	1,00			
9. Motinos distresas (vaikui dveji metai)	0,16	0,26**	0,24*	0,23*	-0,33**	0,09	0,42**	0,22**	1,00		
10. Motinos neparemtosios strategijos	-0,14	0,06	-0,10	0,16	0,01	0,29*	0,01	0,03	0,06	1,00	
11. Motinos neparemtosios strategijos	0,05	0,20	0,09	-0,20	0,35**	0,20	-0,16	-0,29*	-0,20	0,21*	1,00

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

atidėti malonumą. Taip pat nustatytas teigiamas ryšys tarp motinos *baudimo reakcijos* ir vaiko skanėsto atidėjimo. Motinos baudimo reakcijos ir skanėsto atidėjimo ryšys yra reikšmingas tik tų vaikų, kurių neigiamas emociingumas ir ekstraversija yra labiau išreikšti. Vaikų, kurių labiau išreikštas neigiamas emociingumas ir ekstraversija, gebėjimai atidėti skanėstą yra reikšmingai susiję ir su bendru motinos neparemtosios strategijų įverčiu.

Tam tikri motinos emociinę būseną išreiškiantys kintamieji yra susiję su keturmečių gebėjimų atidėti malonumą įverčiais (1-a lentelė). Motinų, kurios nurodė mažiau neigiamų emocijų praėjus dvejiems metams

po gimdymo, vaikai geriau išlaukė skanėsto. Bendri šių vaikų gebėjimai atidėti malonumą irgi yra geresni. Rezultatai taip pat rodo, kad motinų, kurios *patyrė stresinių įvykių praėjus aštuoniolikai mėnesių ir dvejiems metams po gimdymo*, vaikai pasižymi mažesniais gebėjimais atidėti, vertintais „Dovanos įvyniojimo“ užduotimi atitinkamai (Manno ir Whitney $U = 578,00$, $p = 0,012$ ir Manno ir Whitney $U = 511,50$, $p = 0,007$).

Siekdami patikrinti, kurie iš analizuojamų veiksnių reikšmingai prognozuoja optimalų vaiko malonumo atidėjimo lygį, atlikome binarinę logistinę regresiją. Į regresijos modelį kaip prognozuojantys buvo traukiami tik tie veiksniai, kurie yra statis-

2 lentelė. Koreliacijos tarp keturmečių gebėjimų atidėti malonumą ir motinų elgesio su vaiku strategijų vaiku, kurių mažesnis ir didesnis neigiamas emocingumas bei ekstraversija, grupėse

Užduotis / motinos reakcija	MSP	MKE	ERS	PR	SKR	SMR	BR	NR
Bendra imtis (N = 105)								
„Skanėsto atidėjimas“	-0,09	0,01	0,13	0,06	0,07	0,12	0,33**	0,20
„Dovanos įvyniojimas“	-0,20*	-0,11	-0,09	-0,14	0,02	0,06	0,12	0,05
Bendri gebėjimai atidėti malonumą	-0,21*	-0,09	-0,01	-0,10	0,02	0,05	0,20	0,09
Vaikai, kurių mažesnis neigiamas emocingumas (n = 53)								
„Skanėsto atidėjimas“	-0,11	-0,04	0,18	0,13	0,05	0,03	0,23	0,12
„Dovanos įvyniojimas“	-0,23	-0,03	-0,25	-0,21	0,05	0,02	-0,01	-0,01
Bendri gebėjimai atidėti malonumą	-0,19	-0,02	-0,11	-0,08	-0,05	-0,07	0,06	0,00
Vaikai, kurių didesnis neigiamas emocingumas (n = 52)								
„Skanėsto atidėjimas“	-0,12	0,01	0,06	0,01	0,21	0,28	0,57**	0,40**
„Dovanos įvyniojimas“	-0,16	-0,24	0,16	-0,04	0,03	0,10	0,24	0,15
Bendri gebėjimai atidėti malonumą	-0,19	-0,17	0,16	-0,01	0,10	0,19	0,39**	0,27
Vaikai, kurių mažesnė ekstraversija (n = 53)								
„Skanėsto atidėjimas“	-0,13	0,06	-0,04	-0,01	0,02	0,11	0,23	0,12
„Dovanos įvyniojimas“	-0,14	-0,06	-0,08	-0,11	0,13	-0,07	0,14	0,05
Bendri gebėjimai atidėti malonumą	-0,17	-0,03	-0,09	-0,11	0,05	-0,10	0,14	0,01
Vaikai, kurių didesnė ekstraversija (n = 52)								
„Skanėsto atidėjimas“	-0,07	-0,07	0,26	0,12	0,20	0,20	0,47**	0,36**
„Dovanos įvyniojimas“	-0,22	-0,18	-0,08	-0,18	-0,07	0,15	0,05	0,05
Bendri gebėjimai atidėti malonumą	-0,17	-0,03	-0,09	-0,11	0,05	-0,10	0,14	0,01

Pastabos: 1. MSP – mėginimas spręsti problemą, MKE – mėginimas keisti emocijas, ERS – emocijų raiškos skatinimas, PS – paremiančios strategijos, SKR – susikrimitimo reakcija, SMR – sumenkimo reakcija, BR – baudimo reakcija, NP – neparemiančios strategijos; 2. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

tiškai reikšmingai susiję su vaikų gebėjimų atidėti įvėrciais arba artėjantys link reikšmingų sąsajų su jais. Taip pat buvo kontroliuojamas motinos išsilavinimas. Nors dvi užduotys matuoja tuos pačius gebėjimus atidėti malonumą, subtiliai skiriasi jomis vertinami gebėjimai. „Skanėsto atidėjimo“ užduotis matuoja vaiko gebėjimą išlaukti skanėsto, kurį tiesiogiai mato, o „Dovanos įvyniojimo“ užduotis vertina vaiko gebėjimą išlaukti dovanos, tiesiogiai nematant. Atsižvelgiant į tai, buvo tikrinti du atskiri regresijos modeliai: kai priklausomasis kin-

taminis yra „Skanėsto atidėjimo“ užduoties įvertis ir kai priklausomasis kintamasis yra „Dovanos įvyniojimo“ užduoties įvertis.

Regresijos modelis, prognozuojantis gebėjimų atidėti, vertintų „Skanėsto atidėjimo“ užduotimi, lygį, yra statistiškai reikšmingas: $\chi^2(4) = 15,88$, $p = 0,003$, Nagelkerke's pseudo $R^2 = 0,335$, teisingo klasifikavimo tikslumas – 69,1 proc. (3-ia lentelė). Rezultatai rodo, kad optimalų malonumo atidėjimo lygį statistiškai reikšmingai prognozuoja mažesnis motinos distresas, patirtas praėjus dvejiems metams

3 lentelė. *Binarinė logistinė regresija: optimalius vaiko gebėjimus atidėti malonumą prognozuojantys veiksniai*

Prognoziniai veiksniai	B	Standartinė paklaida	Galimybių santykis
<i>Priklausomasis kintamasis – optimalūs vaikų gebėjimai atidėti, vertinti „Skanėsto atidėjimu“</i>			
Motinos išsilavinimas (1 – turi aukštąjį universitetinį arba neuniversitetinį išsilavinimą)	1,66	0,99	5,10
Motinos distresas (dveji metai po gimdymo)	0,26 *	0,12	1,30
Motinos stresinių įvykių patyrimas (trys mėnesiai po gimdymo) (1 – patyrė stresinių įvykių)	-1,37	0,92	0,25
Motinos neparemiančios strategijos	1,05 *	0,50	2,85
Konstanta	-6,91**	2,73	
<i>Priklausomasis kintamasis – optimalūs vaikų gebėjimai atidėti, vertinti „Dovanos įvyniojimu“</i>			
Motinos išsilavinimas (1 – turi aukštąjį universitetinį arba neuniversitetinį išsilavinimą)	0,21	0,85	1,23
Motinos stresinių įvykių patyrimas (18 mėnesių po gimdymo) (1 – patyrė stresinių įvykių)	-1,16	0,70	0,31
Motinos stresinių įvykių patyrimas (dveji metai po gimdymo) (1 – patyrė stresinių įvykių)	-1,78*	0,89	0,17
Motinos problemos sprendimo reakcija	-0,45	0,41	0,64
Konstanta	3,13	2,73	

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

po gimdymo, ir labiau išreikštos motinos neparemiančios strategijos vaiko neigiamų emocijų atžvilgiu.

Regresijos modelis, prognozuojantis gebėjimų atidėti, vertintų „Dovanos įvyniojimo“ užduotimi, lygį, yra taip pat statistiškai reikšmingas: $\chi^2(5) = 11,34$, $p = 0,023$, Nagelkerke's pseudo $R^2 = 0,21$, teisingo klasifikavimo tikslumas 73,1 proc. (3-ia lentelė). Optimalų malonumo atidėjimo lygį reikšmingai prognozuoja motinos stresinių įvykių nepatyrimas praėjus dvejiems metams po gimdymo.

Rezultatų aptarimas

Gebėjimai atidėti malonumą šiame tyrime buvo vertinti laboratorinėmis sąlygomis vaikų raidos tyrimuose dažnai naudojamomis užduotimis, tad galime teigti, kad vaikai buvo įvertinti patikimai ir objektyviai.

Dauguma atliktų tyrimų rodo, kad paremianti ir jautri tėvystė skatina gebėjimų atidėti malonumą raidą (pvz., Silverman & Ippolito, 1995; Rodriguez et al., 1995), tačiau mūsų tyrimo duomenimis, būtent neparemiančios motinos strategijos vaiko neigiamų emocijų atžvilgiu yra susijusios su geresniais gebėjimais atidėti malonumą. Beje, būtent motinos baudymo reakcija yra susijusi su geresniais „Skanėsto atidėjimo“ užduoties įverčiais. O vaiko gebėjimų atidėti malonumą per „Dovanos įvyniojimo“ užduotį ir motinos problemų sprendimo reakcijos ryšys yra atvirkštinis. Mūsų gauti rezultatai prieštarauja Spinrad ir kolegų (2007) atlikto tyrimo rezultatams, kuriame 2,5 metų vaikų gebėjimai atidėti buvo susiję su mažesniais motinos neparemiančių strategijų įverčiais. Tačiau minėtame tyrime buvo tiriami jaunesni vaikai, be to, jame nebuvo

atsižvelgta į vaiko temperamento bruožus. Mūsų tyrime buvo nustatyta, kad ryšys tarp gebėjimų atidėti skanėstą ir baudimo reakcijos yra reikšmingas tik tų vaikų, kurių neigiamas emocingumas ir ekstraversija yra labiau išreikšti. Motinos, kurių vaikai yra linkę į didesnį neigiamą emocingumą, taiko daugiau neigiamos kontrolės (pvz., mažai pagyrimo, paaiškinimų, daugiau gąsdinimo ir pan.) (Brophy & Dunn, 2002), t. y. stipriau reguliuoja jų elgesį. Mūsų tyrimo duomenys gali reikšti, kad vaikams, linkusiems į neigiamą emocingumą ir impulsyvumą, tam tikros, net ir neparemiančios, motinos strategijos gali būti veiksmingos optimaliai jų gebėjimų atidėti malonumą raidai. Taip pat reiktų pažymėti, jog mūsų tyrime vertinta baudimo strategija neapima motinos taikomų fizinių bausmių. Ji labiau atspindi vaiko nepalaikymą jam susidūrus su neigiamomis emocijomis ir skatinimą pačiam susidoroti su jomis, pavyzdžiui, jei vaikas supyktų, kad dėl ligos negalės eiti į draugo gimtadienį, mama lieptų jam nueiti į savo kambarį ir atvėsti. Tokios motinos nebūtinai yra fiziškai baudžiančios vaikus arba labai kritiškos ir šaltos. Jos gali būti linkusios palaikyti didesnį vaiko – ypač emocingesnio ar impulsyvesnio – savarankiškumą ir skatinti jį patį įveikti stresines situacijas. Nepažįstamoje struktūruotoje aplinkoje tokie vaikai gali būti labiau susivaldantys ir paklūstantys.

Su gebėjimais atidėti malonumą mūsų tyrime siejosi ir motinos emocinė būseną. Kitų tyrimų duomenys rodo, kad depresiškų ir didesnį distresą patiriančių motinų vaikams gali būti sunkiau reguliuoti savo elgesį ir emocijas (Lengua et al., 2008; Sektan, McClelland, Acock, & Morrison, 2010). Mažesnis motinos neigiamų emocijų patyrimas yra susijęs su geresniais

gebėjimais atidėti skanėstą ir apskritai gebėjimais atidėti malonumą. Kaip tik šis veiksnys reikšmingai prognozavo vaikų „Skanėsto atidėjimo“ užduoties įvertį mūsų tyrime: kuo motinos teigiamiau vertino savo emocinę būseną, tuo didesnė buvo tikimybė, kad vaiko gebėjimų atidėti malonumą lygis yra optimalus. Taigi motinos emocinė savijauta trečiaisiais vaiko gyvenimo metais yra svarbi jo gebėjimų atidėti malonumą raidai. Būtent šiuo laikotarpiu didėja vaiko autonomija, savęs diferenciacija, vystosi gebėjimai stebėti savo elgesį (Kopp, 1982), todėl gera motinos emocinė savijauta užtikrina optimalias sąlygas svarbiems vaiko savireguliacijos uždaviniams pasiekti šiuo laikotarpiu. Beje, įvairių stresinių išgyvenimų praėjus aštuoniolikai mėnesių ir dvejiems metams po gimdymo patyrusių motinų vaikai gavo mažesnius gebėjimų atidėti įverčius. Motinos stresų nepatyrimas praėjus dvejiems metams po gimdymo prognozuoja optimalų malonumo atidėjimo lygį, vertintą „Dovanos įvyniojimo“ užduotimi. Taigi, šis rezultatas dar kartą patvirtina, kad gera motinos emocinė būseną antraisiais–trečiaisiais vaiko gyvenimo metais yra svarbi jo gebėjimui valdyti savo impulsyvų elgesį ir išlaukti malonumo.

Nė viena iš temperamento savybių nesisiejo su gebėjimais atidėti malonumą. Kitais tyrimais, pavyzdžiui, John-Hay (2000), taip pat nenustatytas ryšys tarp vaiko malonumo atidėjimo ir neigiamo emocingumo. Kadangi temperamento teorijos atstovai gebėjimus atidėti malonumą priskiria prie vienos iš valingos kontrolės dimensijų, tikėtasi, kad tarp šių kintamųjų turėtų būti statistiškai reikšmingas ryšys. Gautas nereikšmingas ryšys gali rodyti, kad motinų pateikti duomenys apie vaiko

valingą kontrolę ir duomenys apie vaiko gebėjimus atidėti malonumą, gauti psichologinio vertinimo metu, neatitinka vieni kitų. Beje, mažas atitikimas tarp to, kaip vaiko temperamentą įvertino motinos, ir to, kaip jis buvo įvertintas tyrėjų stebėjimo metu, buvo aptiktas ir kitais tyrimais (pvz., Seifer, Sameroff, Barrett, & Krafchuk, 1994). Tyrimai rodo, kad tėvų ankstyvieji vaikystės patyrimai ir depresija lemia didesnius vaiko temperamento vertinimo, lyginant juos su tyrėjų pateikiamais vertinimais, neatitikimus (Mebert, 1991). Taigi, šie veiksniai, kaip ir tai, kad tyrėjai mato vaiką tik vienoje struktūruotoje situacijoje, o motinos pateikia apibendrintą informaciją apie vaiką, galėjo lemti nereikšmingas sąsajas tarp vaiko temperamento bruožų, įvertintų motinos, ir gebėjimų atidėti malonumą, įvertintų laboratorinėmis sąlygomis.

Tyrimas leidžia naujai pasižiūrėti į motinos taikomų strategijų vaiko neigiamų emocijų atžvilgiu reikšmę vaikų gebėjimams atidėti malonumą – neparemiančios strategijos gali sietis su geresniais vaiko gebėjimais atidėti malonumą, bet tik vaikų, kurių neigiamas emocingumas ir ekstraversija yra labiau išreikšti. Vaiko artimiausios psichosocialinės aplinkos veiksniai, patiriami antrais ir tre-

čiais metais, kai vystosi vaiko autonomija ir savikontrolė, atrodo vieni svarbesnių. Gauti rezultatai rodo, kad būtent šiuo laikotarpiu būtų svarbios prevencijos ir intervencijos priemonės, skirtos gerai motinos emocinei savijautai palaikyti. Motinos patiriamas stresas gali sukliudyti jai sudaryti palankias sąlygas vaikui pereiti nuo išorinės kontrolės prie savikontrolės, savęs įtvirtinimo ir autonomijos. Šio tyrimo pranašumai yra jo tęstinumas, didelis kiekis perspektyviai matuotų kintamųjų, skirtingų metodų taikymas. Verta paminėti ir šio tyrimo trūkumus. Pirmiausia, tai maža ir nereprezentatyvi imtis. Išorinis šio tyrimo rezultatų validumas yra ribotas – tik išsilavinusių, santuokoje gyvenančių šeimų, kurios yra motyvuotos dalyvauti tęstiniame tyrime. Kitas trūkumas – tai motinų elgesio su vaiku vertinimo būdas. Šiame tyrime rėmėms tik motinų pateikta informacija apie savo galimas reakcijas vaiko neigiamų emocijų atžvilgiu. Ateityje būtų svarbu įvertinti motinos elgesį su vaiku stebėjimo būdu. Taip pat svarbu būtų patyrinti analizuojamas sąsajas ir socialinės rizikos šeimose.

Padėka. Šis tyrimas ir straipsnio rengimas yra finansuojamas Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. MIP-014/2012).

LITERATŪRA

Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology, 53*, 371–399. doi: 10.1146/annurev.psych.53.100901.135233.

Braungart-Rieker, J., Garwood, M. M., & Stifter, C. A. (1997). Compliance and noncompliance: The roles of maternal control and child temperament. *Journal of Applied Developmental Psychology, 18*, 411–428. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/S0193-3973\(97\)80008-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0193-3973(97)80008-1).

Brophy, M., & Dunn, J. (2002). What did mummy say? Dyadic interactions between young “hard to

manage” children and their mothers. *Journal of Abnormal Child Psychology, 30*, 103–112. doi: 10.1023/A:1014705314406.

Conger, R. D., & Donnellan, M. B. (2007). An interactionist perspective on the socioeconomic context of human development. *Annual Review of Psychology, 58*, 175–199. doi: 10.1146/annurev.psych.58.110405.085551.

Dennis, T. A., Brotman, L. M., Huang, K.-Y., & Gouley, K. K. (2007). Effortful control, social competence, and adjustment problems in children at risk for psychopathology. *Journal of Clinical Child*

- and *Adolescent Psychology*, 36, 442–454, doi: 10.1080/15374410701448513.
- Duckworth, A. L., & Kern, M. L. (2011). A meta-analysis of the convergent validity of self-control measures. *Journal of Research in Personality*, 45(3), doi: 10.1016/j.jrp.2011.02.004.
- Du Rocher Shudlich, T. D., & Cummings, E. M. (2007). Parental dysphoria and children's adjustment: Marital conflict styles, children's emotional security, and parenting as mediators of risk. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35, 627–639. doi: 10.1007/s10802-007-9118-3.
- Evans, G. W., & Rosenbaum, J. (2008). Self-regulation and the income-achievement gap. *Early Childhood Research Quarterly*, 23, 504–514. doi: . http://dx.doi.org/10.1016/j.ecresq.2008.07.002.
- Fabes, R. A., Gisenber, W., & Bersweig, J. (1990). *Coping with children negative emotions scale (CCNES): description and scoring*. Tempe: Arizona State University.
- Fabes, R. A., Martin, C. L., Hanish, L. D., Anders, M. C., & Madden-Derdich, D. A. (2003). Early school competence: The roles of sex-segregated play and effortful control. *Developmental Psychology*, 39, 848–858. doi:10.1037/0012-1649.39.5.848.
- Gallo, L. A., & Mathews, K. A. (1999). Do negative emotions mediate the associations between socioeconomic status and health? *Annals of New York Academy of Science*, 896, 226–245. doi: 10.1111/j.1749-6632.1999.tb08118.x.
- Gottman, J. M., Katz, L. F., & Hooven, C. (1997). *How families communicate emotionally*. New York: Erlbaum.
- Grolnick, W. S., Bridges, L. J., & Connel, J. P. (1996). Emotion regulation in two-year-olds: Strategies and emotional expression in four contexts. *Child Development*, 67, 928–941. doi: 10.1111/j.1467-8624.1996.tb01774.x.
- Jong-Hay, R. (2000). Delay of gratification in infancy: Effects of infant's temperament and parenting. *Journal of Korean Home Economics Association English Edition*, 1 (1), 59–77.
- Kirby, K. N., Petry, N. M., & Bickel, W. K. (1999). Heroin addicts have higher discount rates for delayed rewards than non-drug-using controls. *Journal of Experimental Psychology: General*, 128, 78–87. doi: 10.1111/j.1360-0443.2003.00669.x.
- Kochanska, G., Murray, K. T., & Harlan, E. T. (2000). Effortful control in early childhood: Continuity and change, antecedents, and implications for social development. *Developmental Psychology*, 36, 220–232. doi: 10.1037/0012-1649.36.2.220.
- Kochanska, G., Murray, K., Jacques, T. Y., Koenig, A. L., & Vandegeest, K. A. (1996). Inhibitory control in young children and its role in emerging internalization. *Child Development*, 67, 490–507. doi: 10.1111/j.1467-8624.1996.tb01747.x.
- Kopp, C. (1982). Antecedents of self-regulation: A developmental perspective. *Developmental Psychology*, 18, 199–214. doi: 10.1037/0012-1649.18.2.199.
- Lanzi, R. G., Bert, S. C., & Jacobs, B. K. (2009). Depression among a sample of first-time adolescent and adult mothers. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 22 (4), 194–202, doi: doi: 10.1111/j.1744-6171.2009.00199.x.
- Lawson, K. R., & Ruff H. A. (2004). Early attention and negative emotionality predict later cognitive and behavioral function. *International Journal of Behavioral Development*, 28, 157–165. doi: doi: 10.1080/01650250344000361.
- Lengua, L. J. (2002). The contribution of emotionality and self-regulation to the understanding of children's response to multiple risk. *Child Development*, 73, 144–161. doi: 10.1111/1467-8624.00397.
- Lengua, L. J., Bush, N. R., Long, A. C., Kovacs, E. A., & Tranik, A. M. (2008). Effortful control as a moderator of the relation between contextual risk factors and growth in adjustment problems. *Development and Psychopathology*, 20, 509–528. doi: 10.1017/S0954579408000254.
- Li-Grining, C. P. (2007). Effortful control among low-income preschoolers in three cities: Stability, change, and individual differences. *Developmental Psychology*, 43 (1), 208–221. doi: 10.1037/0012-1649.43.1.208.
- Lyons-Ruth, K., Zoll, D., Connel, D., Grunebaum, H. U., & Botein, S. (1990). Infants at social risk: Maternal depression and family support services as mediators of infant development and security of attachment. *Child Development*, 61, 85–98. doi: 10.1111/j.1467-8624.1990.tb02762.x.
- Mebert, C. (1991). Dimensions of subjectivity in parent's ratings of infant temperament. *Child Development*, 62, 352–361. doi: 10.1111/j.1467-8624.1991.tb01536.x.
- Mischel, W., Ebbsen, E. B., & Zeiss, A. R. (1972). Cognitive and attentional mechanisms in delay of gratification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 21, 204–218. doi: 10.1037/h0032198.
- Mischel, W., DeSmet, A., & Kross, E. (2006). Self-regulation in the service of conflict resolution.

In M. Deutsch, P. T. Coleman, E. C. Marcus (Eds.), *Handbook of Conflict Resolution* (2nd ed., pp. 294–313). San Francisco: Jossey-Bas.

Mishel, W., Shoda, Y., & Rodriguez, M. I. (1989). Delay of gratification in children. *Science*, *244*, 933–938. doi: 10.1126/science.2658056.

Murphy, B. C., Eisenberg, N., Fabes, R. A., Shepard, S., & Guthrie, I. K. (1999). Consistency and change in children's emotionality and regulation: A longitudinal study. *Merrill-Palmer Quarterly*, *45*, 413–444.

Poehimann, J., Schwichtenberg, A. J. M., Shan, P. E., Shlafer, R. J., Hahn, E., & Maleck, S. (2010). The development of effortful control in children born preterm. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, *39* (4), 522–536. doi: 10.1080/15374416.2010.486319.

Rodriguez, M., Shoda, Y., Mischel, W., & Wright, J. (1995). *Self-regulatory competencies and social adaptation in aggressive children at risk*. State University of New York at Albany.

Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., & Evans, D. E. (2000). Temperament and personality: Origins and outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *78*, 122–135. doi: 10.1037/0022-3514.78.1.122.

Rothbart, M. K., Ahadi, S., & Hershey, K. L. (1994). Temperament and social behavior in childhood. *Merrill-Palmer Quarterly*, *40*, 21–39.

Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Hershey, K., & Fisher, P. (2001). Investigations of temperament at three to seven years: The Children's Behavior Questionnaire. *Child Development*, *72*, 1394–1408. doi: 10.1111/1467-8624.00355.

Rothbart, M. K. & Bates, J. E. (2006). Temperament. In W. Damon, R. Lerner (Series Eds.), N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology*, Vol. 3. Social, emotional, and personality development (6th ed., pp. 99–166). New York: Wiley.

Seifer, R., Sameroff, A. J., Barrett, L. C., & Krafchuk, E. (1994). Infant temperament measured

by multiple observations and mother report, *Child Development*, *65*, 1478–1490. doi: 10.1111/j.1467-8624.1994.tb00830.x.

Sektan, M., McClelland, M. M., Acock, A., & Morrison, F. J. (2010). Relations between early family risk, children's behavioral regulation and academic achievement. *Early Childhood Research Quarterly*, *25*, 464–469. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecresq.2010.02.005>.

Silk, J. S., Shar, D. S., Forbes, E. E., Lane, T. L., & Kovacs, M. (2006). Maternal depression and child internalizing: The moderating role of child emotion regulation. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, *35* (1), 116–126. doi: 10.1207/s15374424jccp3501_10.

Silverman, I., & Ippolita, M. (1995). Maternal antecedents of delay ability in young children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *16*, 569–591. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/0193-3973\(95\)90005-5](http://dx.doi.org/10.1016/0193-3973(95)90005-5).

Spinrad, T. L., Eisenberg, N., Gaertner, B., Popp, T., Smith, C. L., Kupfer, A., Greving, K., Liew, J., & Hofer, C. (2007). Relation of maternal socialization and toddlers' effortful control to children's adjustment and social competence. *Developmental Psychology*, *43* (5), 1170–1186. doi: 10.1146/annurev.clinpsy.121208.131208.

Wilson, A. C., Lengua, L. J., Tininenko, J., Taylor, A., & Trancik, A. Physiological profiles during delay of gratification: Associations with emotionality, self-regulation, and adjustment problems (2009). *Journal of Developmental Psychology*, *30*, 780–790. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.appdev.2009.05.002>.

Zalewski, M., Lengua, L. J., Fisher, P. A., Trancik, A., Bush, N. R., & Meltzoff, A. N. (2012). Poverty and single parenting: Relations with preschoolers' cortisol and effortful control. *Infant and Child Development*, *21*, 537–554. doi: 10.1002/icd.1759.

CHILD'S TEMPERAMENT AND MATERNAL COPING WITH CHILD'S NEGATIVE EMOTIONS RELATED TO FOUR-YEAR-OLD CHILDREN'S DELAY OF GRATIFICATION

Rima Breidokienė, Roma Jusienė

S u m m a r y

Numerous researchers agree that the early development of a delay of gratification abilities is crucial for a successful adjustment in childhood, adolescence, and adulthood, thus it is very important to understand its precursors and antecedents. Although a strong

evidence indicates the temperamental nature of the ability to delay gratification, socialization factors also shape the way innate characteristics are expressed and developed. However, there have been relatively few studies examining how early parental and child's

innate variables jointly predict the development of delay of gratification in early childhood in a low-risk healthy children's sample. Thus, the main purpose of this study was to analyze child's temperament traits, maternal distress and coping with child's negative emotions responses related to delay of gratification of 4-years-old children.

The participants of this study are 142 children (71 boys and 71 girls), participating in the ongoing longitudinal study on the early development of self-regulation. *Children's delay abilities* were evaluated using two laboratory tasks at the age of 4 years: "Delay of Snack" and "Wrapped Gift" (adopted from Kochanska et al., 1996). The empirical data about biological and psychosocial factors was provided by mothers on the 2nd-3rd day after delivery, 3 and 18 months, 2 and 3 years after the child's birth. *Maternal responses to children's negative emotions* at children's age of 3 years were assessed using the Coping with Children's Negative Emotion Scale (CCNES, Fabes, Eisenberg & Bernzweig, 1990) and *child's temperament (effortful control, negative affectivity, and extraversion)* at children's age of 3 years was assessed using the Children's

Behavior Questionnaire Short Form (Rothbart et al., 1994; Rothbart et al., 2001).

Children whose mothers reported less negative experiences during the second and third years of the child's life demonstrated higher abilities of a delay of gratification. This may show the importance of maternal emotional wellbeing for the development of children's self-regulation. Optimal delay abilities, measured by "Wrapped Gift", were predicted by the non-presence of maternal stressful events. Optimal delay abilities, measured by a "Delay of Snack", were predicted by a lower maternal distress 2 years postpartum and higher non-supportive maternal responses to children's negative emotions. However, the latter non-supportive maternal responses were related to higher abilities of a delay of gratification only for children with a higher negative affectivity and a higher extraversion. This may show that maternal non-supportive responses may be beneficial for children with certain temperamental traits.

Key words: delay of gratification, temperament, maternal coping with children's negative emotions, maternal distress, self-regulation, preschool age.

Iteikta 2014 04 02